

bra och lättillgängligt sätt. Det är vidare lätt att känna sympati med mycket av det som Grinell skriver. Hans eget engagemang i strävan efter att åstadkomma föreställningar om mänsklig blomstring inom ramen för vad som är klimatomänsigt hållbart går knappast att ta miste på. Detta betyder naturligtvis inte att det saknas problem med boken. Till exempel skulle (det förvisso mycket begränsade) inslaget av filosofiskt finlir, om jag får kalla det så, ha tjänat mycket på ytterligare arbete. Ett viktigare problem är emellertid att boken ofta är så pass allmänt hållen att det är svårt att få något ordentligt grepp om *vad* det är som Grinell egentligen föreslår eller vill framhålla möjligheten utav, och *hur* det som föreslås egentligen skulle genomföras. Givet hur det politiska läget ser ut i många länder idag framstår t.ex. utsikterna för en sådan oerhörd utvidgning av deltagande demokrati som Grinell framhåller som viktig, inte som särskilt goda. En kan också fråga sig om det är så säkert att människor i gemen verkligen skulle delta i det politiska arbetet i större utsträckning än vad som nu är fallet ens om förutsättningarna för det blev bättre. Livet är trots allt väldigt kort och det finns många andra saker vi kan vilja hinna med. Det skulle kunna föreslås att de skulle delta om de bara erhåller rätt fostran, men hur garanterar vi då att de erhåller det? Jag hade för min del gärna sett att Grinell diskuterade frågor av detta slag i lite större utsträckning.

Frans Svensson

Galileos misstag

Philip Goff. Översättning: Lisa Sjösten. Sakgranskning: Johannes Rex Fri Tanke 2021. 253 s. ISBN 978-91-88589-74-3

Philip Goff är en filosof vid Durham University i England. I den här boken behandlar han "medvetandets problem", det vill säga problemet om hur det som händer i våra hjärnor kan ge upphov till upplevelser. Den moderna vetenskapen har inte kommit i närheten av en allmänt respekterad lösning av detta problem.

Vad har detta med Galileo att göra? Jo, Goff anser att det finns "goda skäl att tro att en förklaring av medvetandet kräver en förändring i vår syn på vad vetenskap är" (s. 21), och vår syn på naturvetenskap härstammar från Galileo.

Galileo bröt med den naturfilosofiska traditionen från Aristoteles på flera sätt, framför allt genom att han menade att naturen skulle beskri-

vas med matematikens språk. Det innebär att man måste begränsa sig till de materiella tingens storlek, form, position och rörelse. Sådant kan beskrivas matematiskt, kvantitativt. Men det innebär att man måste bortse från mycket annat som vi upplever, nämligen sinnliga kvaliteter som färger, smaker, dofter och ljus. Galileo tänkte sig därför att sådana kvaliteter inte finns i den materiella världen, utan endast i våra "själar", eller med andra ord i medvetandet (s. 24–26).

Galileos misstag var att ge oss en teori om naturen där medvetandet betraktas som något i grunden och oundvikligen mystiskt. Det var med andra ord Galileo som skapade medvetandets problem. (s. 30)

Goff anser att det i huvudsak finns tre olika sätt att förhålla sig till medvetandets problem, nämligen naturalistisk dualism, materialism och panpsykism. Själv lutar han åt det tredje alternativet, även om han medger att man ännu inte kan vara säker på vilket som är bäst.

Den naturalistiska dualismen godtar idén att materia och medvetande är två olika delar av verkligheten, men anser att vetenskapen inte ska begränsas till att enbart handla om det materiella, utan utvidgas så att medvetandet och dess koppling till det materiella utforskas med vetenskapliga metoder.

Materialismen innebär att verkligheten är rent materiell och att medvetandet antingen är en ren illusion eller något som uteslutande är av materiell natur. Därmed kan vetenskapen även i fortsättningen utvecklas med kvantitativa eller matematiska metoder.

Panpsykismen innebär att "medvetandet är en grundläggande och allestädes närvarande komponent i hela den fysiska världen". Det gör "medvetandet till något som angår naturvetenskapen" (s. 31). Här förkastas alltså både dualismen och materialismen, även om samtidigt något från de alternativen behålls.

Goff noterar att det finns två sorters dualism, substansdualism och egenskapsdualism, men "för enkelhets skull" håller han sig till den första. Den innebär alltså att det finns två typer av substanser i verkligheten, fysiska och icke-fysiska. De senare är väl det som brukar kallas "själar" (i främst religiösa sammanhang) eller "medvetanden". Den engelska term Goff använder är "*mind*", vilket i översättningen kallas "sinne". Enligt egenskapsdualismen, som Goff alltså anser att man kan bortse från, finns det bara fysiska föremål (substanser), men en del av dessa har både fysiska och icke-fysiska (immateriella, mentala) egenskaper.

Det som talar för dualismen, bortsett från att den kan verka naturlig, är att man kan betvivla att man har en kropp, men inte att man är medveten – något som Descartes påpekade. En klassisk invändning är att man inte kan förklara hur kroppen påverkar medvetandet och omvänt ("interaktionsproblemet"). Men Goff anser, i Humes efterföljd, att man inte heller kan förklara varför fysikaliska händelser påverkar varandra; man kan bara beskriva *hur* detta sker.

Enligt Goff anser de flesta filosofer och många naturvetare att vetenskapen har bevisat att den naturalistiska dualismen med stor sannolikhet är falsk, eftersom man inte har kunnat hitta några "anomalier" i hjärnans funktion som kan tyda på att den påverkas av något icke-fysiskt (s. 45, 48).

Det är ett märkligt resonemang. Att hjärnan tycks fungera enligt fysikaliska lagar hindrar väl inte att det dessutom kan finnas psykofysiska lagar som beskriver hur händelser i hjärnan hänger ihop med händelser i medvetandet. Att medvetandet inte *påverkar* hjärnans funktion bevisar ju inte att "verkligheten är helt och hållet fysisk". En dualist behöver, såvitt jag förstår, inte tro att människan har en fri vilja eller ett oberoende medvetande.

Somliga tycks tänka sig att kvantfysiken skulle innebära ett stöd för dualismen, eftersom observationer kan orsaka kvantfysikaliska fenomen ("vågfunktionens kollaps"). Men såvitt jag förstår är detta inget bra argument, så länge man inte också visar att "observation" här måste förstås så att det involverar en upplevelse och inte kan beskrivas rent fysikaliskt. Jag tror inte kvantfysiker har visat det. Jag tror inte heller att kvantfysiker tror att de har visat det.

Goff antyder också att kravet på enkelhet kan tala mot dualismen (s. 60). Men hans huvudargument tycks bygga på ett missförstånd. Det han argumenterar mot är inte dualism utan viljans frihet, något som han återkommer till i slutet av boken.

Goff övergår sedan till den andra hypotesen om medvetandets problem, nämligen materialismen. Han påstår att även den kan avfärdas. Han hävdar närmare bestämt att den är självmotsägande (s. 75, 78).

Det är inte helt lätt att förstå vad materialismen går ut på. Är poängen att upplevelser inte finns, att de är illusoriska? Eller att upplevelser visserligen finns, men är identiska med hjärntillstånd? Eller att allt som är verkligt kan beskrivas och förklaras med matematiska metoder?

En av de mest kända materialisterna är Daniel Dennett och han verkar tro att upplevelser överhuvud taget inte finns. För Dennett är med-

vetandet "en fiktion, som frammanas genom hjärnans bearbetning av information" (s. 86). Men jag har svårt att se vad det är för skillnad mellan en sådan fiktion (eller illusion) och en medveten upplevelse. Bägge finns ju och bägge upplevs. Och bägge framkallas av hjärnan. Vad är skillnaden?

Hur som helst, Goff koncentrerar sig framför allt på det så kallade zombieargumentet (s. 104). Där uppfattas materialismen som att känslor är identiska med hjärntillstånd. En filosofisk zombie är en varelse som ser ut och beter sig precis som en vanlig människa, men som inte har några känslor eller andra upplevelser (s. 97). Zombier är enligt Goff logiskt möjliga, och därför är det möjligt för hjärntillstånd att existera utan känslor. Alltså, menar Goff, är materialismen falsk!

Såvitt jag förstår är detta argument helt uppåt väggarna. Det skulle ju kunna finnas zombier (som saknar känslor) samtidigt som det *också* finns vanliga människor, vilkas känslor är identiska med hjärntillstånd. Det är logiskt möjligt, även om det faktiskt inte finns några zombier. (Vad som däremot verkar omöjligt, även om det väl är logiskt möjligt, är att en varelse som *har* upplevelser faktiskt har exakt samma fysiska egenskaper som en varelse som *inte* har upplevelser.)

Men Goff anser som sagt att materialismen är självmotsägande.

Materialister som hävdar *både* att verkligheten kan beskrivas fullt ut på naturvetenskapens objektiva språk *och* att det finns subjektiva egenskaper säger helt enkelt emot sig själva. (s. 78)

Stämmer verkligen det? Det objektiva språk som avses är tydligen matematik. Kan man inte beskriva upplevelser med matematik? Kanske inte "fullt ut", men kan man beskriva t.ex. en sten "fullt ut" med matematik? Att stenen är tung, är det en objektiv eller subjektiv egenskap?

Om känslor och upplevelser är hjärntillstånd, så kan de beskrivas med naturvetenskapens språk. Men såvitt jag förstår visar detta inte att de inte kan beskrivas med naturvetenskapens språk, om de inte är hjärntillstånd.

Goff hävdar gång på gång att upplevelser inte kan förklaras eller beskrivas med kvantitativa metoder. "Galileos renodlat kvantitativa vetenskap kan inte fånga det subjektiva medvetandets kvalitativa verklighet" (s. 184). Det är möjligt att han har rätt, det låter inte orimligt, men jag känner mig inte övertygad och jag kan inte se att han någonstans argumenterar för denna åsikt. Men han anser att vi måste övergå till ett "postgalileiskt paradig" (s. 186).

Den sista halvan av boken handlar om panpsykism, det alternativ som Goff själv lutar åt. Astronomen Arthur Eddington föreslog, inspirerad av Bertrand Russells "neutrala monism", att medvetandet är materiens inneboende natur (s. 143). Det är detta Goff tar fasta på.

Det här talet om en "inneboende natur" är inte så lättbegripligt. Speciellt som Goff tycks mena att det är fysiska *egenskaper*, snarare än fysiska objekt, som har en inre natur. Detta är viktigt, ty idén att (vissa) fysiska objekt har icke-fysiska (psykiska) egenskaper är detsamma som egenskapsdualism, en idé som Goff anser sig ha avfärdat (jfr även s. 180).

Det förhåller sig i stället så att de fysiska egenskaperna hos en partikel (massa, laddning, spinn och så vidare) *själva är* former av medvetande. Just de egenskaper som naturvetenskapen beskriver behavioristiskt är, till sin inneboende natur, former av medvetande. (s. 146–47)

Fysiken handlar om vissa "grundläggande egenskaper", men den säger inget om vad dessa egenskaper *är* (deras natur), endast hur de är relaterade genom kvantitativa lagar (s. 135).

Man kan kanske tycka att om nu naturvetenskapen kan beskriva dessa fysiska egenskaper med kvantitativa lagar, och om dessa egenskaper *är* former av medvetande, så beskriver väl naturvetenskapen därmed även medvetande – vilket Goff anser att den inte kan. Jag förstår inte hur detta går ihop.

Sedan har vi då frågan om varför man ska tro på panpsykismen. Goff besvarar den frågan med att panpsykismen är den *bästa förklaringen* av medvetandet (s. 126) och den *enklaste* hypotesen om materiens natur (s. 145). Jag kan inte bedöma detta. Självt lutar jag nog mer åt egenskapsdualism, men den ger inte något svar på frågan om hur medvetande uppstår. Det gör å andra sidan inte panpsykismen heller, den säger bara att medvetande alltid har funnits, åtminstone sedan Big Bang.

Goff har också ett argument som ska visa att panpsykism lättare än materialism ger plats för fri vilja (s. 214ff). Om jag har fattat det rätt är hans tanke helt enkelt att "allt i naturen agerar fritt" (s. 216). Jag tror han menar ungefär så här: Elektroner, molekyler och nervceller i en människas kropp agerar fritt och kan utöva en viss "press" på människan att fatta ett visst beslut. Men sådan press är inte detsamma som tvång. Den fysikaliska händelse vars inneboende natur är ett beslut är inte framtvungen eftersom beslutet är fritt.

En vanlig invändning mot panpsykism är det så kallade kombinationsproblemet. Goff föreställer sig att det kan lösas (s. 154ff.). Det

handlar om hur medvetande hos mindre delar av ett system kan kombineras till ett enhetligt medvetande hos systemet som helhet. Goff tänker sig att det sker genom en sorts emergens. Det låter lite underligt. Emergens behövs väl inte, om nu medvetande redan finns på alla nivåer i systemet.

Panpsykismen kan enligt Goff förändra vår relation till naturen. "Om panpsykismen är sann är regnskogen fylld av medvetande" (s. 200). Och ärtplantor kan reagera på ljud som Pavlovs hundar (s. 202). Han tycks också mena att panpsykismen kan ge moralen en objektiv grund (s. 225) och livet en mening.

Panpsykismen erbjuder ett sätt att "återförtrolla" universum. Enligt det panpsykistiska synsättet är universum som vi, och vi hör hemma där. (s. 229)

Kanske det. Men jag kan fortfarande inte inse varför man måste rätta till det Goff anser vara "Galileos misstag" för att kunna omfatta eller argumentera för dessa panpsykistiska fantasier.

Lars Bergström

Konsten att tänka klart

Christer Sturmark med Douglas Hofstadter

Fri Tanke 2021. 456 s. ISBN 978-91-89139-79-4

Christer Sturmark är sedan länge Sveriges kanske mest välkända sekulärhumanistiska författare och debattör. *Konsten att tänka klart* är hans tredje bok på temat kritiskt tänkande, efter *Tro och Vetande 2.0* (Nya Doxa, 2006) och *Upplysning i det 21:a århundradet* (Fri Tanke, 2015). Den här gången har han samarbetat med den mångsysslade (och svensktalande) amerikanske forskaren och författaren Douglas Hofstadter, berömd bland annat för att ha vunnit Pulitzerpriset med boken *Gödel, Escher, Bach* (1979).¹

Konsten att tänka klart tar upp många olika ämnen, främst inom områdena vetenskap och filosofi. Dess centrala målsättning är att ge läsaren de verktyg som behövs för att tänka klart (i betydelsen "tänka redigt", men också i betydelsen "tänka färdigt", dvs. att inte dra förhastade slutsatser).

1. Strängt taget är *Konsten att tänka klart* kanske inte en ny bok. Närmare bestämt är den en bearbetad svensk översättning av *To Light the Flame of Reason* (Prometheus Books, 2022), som i sin tur är Sturmarks och Hofstadters gemensamma bearbetning av Sturmarks *Upplysning i det 21:a århundradet*.